

XI.

Képek a Bereghi-havasokról.

(Lohoczky Tivadar-tól. — Munkács.)

Bereghmegyének délnyugati része sík föld, melyet éjszak-keletről fokenként emelkedő hegyek akkép vesznek körül, hogy azok a megye s illetőleg hazánk határánál a legnagyobb magasságot érik el. A magyar medencének egyik széle benyúlik e megye területébe is, jelesül Naménynál a Tisza mellett, hol az egykori tenger maradványát képező finom lisztszerű nyíri homok is látható még, hova-tovább azonban a talaj kötöttebbé és tömöttebbé válik.

E megye legnagyobb emelkedései éjszak-keleten vannak, hol a Kárpátok ágazatai, a havasok s a Beszkíd heglánczolata magaslik.

A szakadozott és lánczolatos emelkedések vagyis hegységek magassága különböző, annál inkább, mert viszonylagosan tekintve ez a talajnak a tengerszín feletti magasságától függ. Így a legalantabban fekvő Heteny helység csupán 99·55 méternyire fekszik az Aquilea melletti Ádriai-tenger színe felett; a Tisza legkisebb víz-állása Naménynál 101 m. s a Szernye-tó kifolyása Gátnál 108·19 m. magasságban van; még fentebb Munkács, hol az előhegység kezdődik, már 122·41 m. és ismét feljebb már hegyek közt a paszikai Latorcza-híd 165, Holubina 205, Polena 273, Uklina 273, Felső-Hrabonicza az üveghutánál 433, Pudpolócz 366, Alsó-Vereczke 453, Zavadka 489, Verbias 522 s végre a beszkiđi átjáró a hon határánál 846 méternyire fekszik; az e tájon emelkedő, legelőkben dús havasok közepes magassága 1263 m.

A savanyú vízeről elhíresült Szolyvától kelet felé nyúló azon völgy, melyen a Munkács-beszkiđi vasútvonal terveztetett s mely természeti szépségekben oly gazdag, szintén fokenként emelkedik; így Szolyva fekszik 203, Hársfalva, melynél a jó hirben álló s látogatott fürdő diszlik, 219, a Vicsa-völgy 270, Osza 381, Almamező helység

446, Volócz 500, Szkotárszka 579 és Hukliva 644 méternyi magasságban.

Megyénket $\frac{4}{5}$ részben magaslatok és hegyek borítják, földszíne különösen az éjszak-keleti részekben számtalan kisebb-nagyobb völgyek és horpodások által erősen szétzaggatott lévén, ezek közt legnagyobbak az éjszokról nyugat felé húzódó Latorcza-völgy, továbbá a Vicsa- és Vocsi-, az éjszokról kelet felé vivő Zsdenova- és Ploszkó- („Pinye“ nevű), a keletről éjszakra tartó Roszos-sztrojnai, lent az Ilosva-bilkei-, Irsava-, Borsova-, Viznicze-, Bubulizka- s egyéb apróbb völgyek, melyeken keresztül többnyire üde patakok és folyók hömpölyögnek.

Minthogy Bereghmegye felső részén Szolyvától kezdve fel a galicziai határszélig az ú. n. kárpáti homokkő túlnyomóbb, ez oknál fogva a növényzet itt általában nem csak buja és viruló, hanem e közet sajátos színben tünteti elő a hegyhullámú vidéket. Gyönyörű látványt nyújtanak az egymás felett emelkedő, egymáshoz majdnem hasonló alakú hegykúpok megszámlálhatatlan sokasága s a szűk völgyeket és erdők oldalait ékesítő sötét-szürke pala-rétegek és kékes-szürke s mállási helyein fehér vagy sárgás homokkőszirtek, mik, csodálatos alakzatokat mutatva, folytonos változatosággal gyönyörködtetik a szemlélőt. És mit mondjak az ünnepélyes csendben nyugvó, nyáron át ambra-illattal eltelt, virágokkal, télen át pedig ragyogó fehér lepellel borított s üde, éltető, ozonteljes léget árasztó felvidéki völgyeinkről, melyek oly kedves vonzó erővel bírnak, melyeket minden vadságuk mellett oly örömezt látogat, oly szívesen üdvözöl a nem ritkán esőzések vagy hófuvatagok idején még életveszély közt is az utazó! Jó kedvvel halad rajtok keresztül a természet nagyszerűségén elmerengő, a természet bájain gyönyörködni képes ember, ki ilyenkor feledve az élet mindennapi terheit, könnyebbült szívvel kíséri szemeivel a völgyek alján, sötét-zöldszínű éger, rezgő ezüstlevelű nyár, fűz, majd terebélyes bükk, jávor s egyéb lombos fák s cserjék közt elrejtve, kellemesen csörgedező, itt-ott vadon zúgó patakokat s folyókat, melyeknek medreit óriási hömpölyök, kisebb-nagyobb kötömbök, itt-ott mohhal és folyondárral befutott dült fák és tuskók borítják; jól esik az idegennek szemlélni, midőn a szokatlan tájkép kiegészítéseül a vidékbeli pór a zúgó, mély áron át helyezett vékony szálon, a parton készletben heverő rúdra támaszkodva, könnyedén átsiet, vagy a havasok-alji karaván gabonával, gyümölcssel telt zsákokkal vagy szesztartalmú

bödönökkel terhelt lovakon hosszú sorban átlépegett a sebesen folyó vizen, hogy a túlsó partra érve gyorsabban tovább ügessen.

A művészi esetre érdemes panoráma szépségét emelik a kékes távolban emelkedő havasok, melyek óriási emlékgúllákként állanak hazánk határainál.

A félre eső völgyekben nálunk a hidak még nem igen divatoznak; de sok helyett a legjobb akarat mellett sem létesíthetők, mert a hóolvadás vagy esőzések alkalmával a meredek hegyekről vadon lezuhanó árvíz s jégtorlástól menthetetlenül elsodortatnának. Rendes kőhidak csak a fővonalon állanak, különösen a Munkácsról Alsó-Vereczke felé terjedő mintegy 11 mértföldnyi úton, hol nem csak a természet szépségei, hanem kielégítő vendéglőkkel ellátott állomások is kellemessé teszik az utazást. E völgyvonal már az őskorban is szolgált közlekedési pályául, mint a koronként napfényre kerülő bronzmű emlékek igazolják. Így Egereskén a Somoshegyen 1832, Kanora 1833, Pudpolócson 1860, Szuszkón pedig 1864. évben merültek fel agyagedényekbe helyezett különféle számos mű- és ékszerek, fegyverek s gazdasági eszközök, mint lándzsák, kések, vésők, fűrészek, csákányok, karpereczek, sőt még arany gyöngyszemek is; ezekből a közelebbi években lelt tárgyakból több darab gyűjteményembe került; 1870. évben pedig a szolyvai határban az útnál egy terjedelmes halmot felásatván, abban egy ősz magyar levente tetemére akadtam, az illető vitéz és lovának felszerelését a Nemzeti-Múzeumnak ajándékozván.*)

E vonalon Munkáctól haladva a polenai állomáson túl Uklínánál emelkedik az 562 m. magas Rozgyila nevű hegy, melyen túl kezdődik az úgynevezett „Hegyvidék“, oroszul „Verchovina“, mely a Beszkid mentében az éjszokról szomszédos Ungh s keletről Máramaros felé terjed s kizárólag görög-keleti vallású ruthén (orosz) ajkú néptől lakatik. Polena körül fa- és vadban dús hegyek terülnek el; ilyenek a 856 m. magas Lipki, a 908 m. m. Uklínai-gyil, az 1082 m. magas Virlicse, a 868 m. Javornik, a 777 m. Dubrava s a 697 m. Kicsera; majd a Vicsa-völgyben a 633. m. magas Gombicza, a 785 m. Csertész, a 842 m. Romaniszka s a többi, melyek a

*) F. évi ápr. 7-kén árokásás alkalmával Podhering határában egy helyen 14 bronz-kard találtatott, melyek a munkácsi kastélyban őriztetnek.

Szolyvai-havas alján terülnek el s alattok a legbájosabb völgyek húzódnak.

Pudpolócznál a völgy magas hegyektől elzárt hegyszorosává válik s e katlanszerű mélyedés a megye egyik legszebb pontját képezi. A homokkő alakulása itt igen élénken jelentkezik; a magánosan álló uradalmi kényelmes korcsma felett a hegyek oldalaiából merészen kiemelkedő durva szemcséjű kősziklák (Konglomerat) toronyként állanak a horhosok által szaggatott hegyoldalon nagy mennyiségben felhalmozott kőtöredékek gyüledékéből kimagasodva; e sziklacsoport a legfényesebb világítás mellett is a tájnak oly komor színt ad, mely a lét mulandóságát önkénytelenül juttatja eszünkbe.

Rege is fűződik e meredek szirtekhez. Ugyan is ezek közt egy anyamedve tartá kölykeit, kik a sokáig tartott kemény tél idején megéhezvén, midőn anyjok a völgy alján elhullott lovat nekik eledelül fel akará vonszolni, a meredek vonal félmagaslatán a nagy erőlködésben megszakadt s élettelenül lerogyott. . . .

E hegyszorosból különben négyfelé vezetnek völgyek s illetőleg útvonalak; éjszak felé nyílik a szép Zsdenova- s dél felé a Latorcza-völgy, melynek közepe táján 272 méternyi magasan fekszik Hanykovicza nevű falu. E völgyön át jöttek volna a népmonda szerint a IX. században a bevonuló honfoglaló magyarok, valamint a XIII. században a tatárok. Annyi bizonyos, hogy később is e völgyet használták közlekedési vonalul. Éjszakketel felé húzódik az alsó-vereckei országút, nyugat felé pedig a Munkácsra vivő útvonal. A völgyből szembetünik a Latorcza- és Vicsa-völgyek közt kiemelkedő 1097 m. magas Schönborn-hegy, mely azelőtt Buzsorá-nak neveztetett, 1778-ban azonban mostani nevét gróf Schönborn Jenő Ervin-ről nyerte. Innen jól fentartott úton egy óra alatt elérhető Alsó-Verecke nevű igénytelen mezővároska, mely első nágyobb hely és állomás a szomszéd Lengyelből érkezők számára. Van postája és a Schönborn grófi családnak jól rendezett majorja s értékes juhászata; innen ismét egy óra járásnyira fekszik a galicziai határ, az úgynevezett Vereckei-hágó, mely a Beszkid-hegy tetején van, hová kígyói úton mehetni. A tetején a postaút választja el a két országot egymástól, melynek két oldalán Galiczia felől gróf Romer s innen gróf Schönborn családi birtokához tartozó korcsmák állanak. A magyar korcsma, hol rendesen jó bor is kapható, nem egyszer víg összejöveteleknek színhelye, különösen a

lengyelek szoktak ide csoportosan rándulni, hogy a magaslatról az ország belsejébe tekinthessenek. E határpont különben nem egyszer érzékeny jeleneteknek is volt tanuja: midőn a Galicziában sokáig állomásozott magyar ezredek, különösen a huszárok hazájokba visszatérendők, itt az ország földére léptek, könnyes szemekkel borúltak le s örömtől áthatva csókolák a rég nem látott föld hantjait.

A Pudpolóczytól éjszakra fekvő Zsdenovavölgy, melyben már a fenyvesek is díszlenek, szintén gazdag a természet bájaiban s ezért a természet-kedvelők által gyakran látogatottatik. Zsdenován díszesen emelkedik az uradalmi erdészeti hivatal helységeül is szolgáló emeletes kastélyszerű tiszti lak, mely a negyvenes években épült s melynek éjszakeleti oldalán kiálló köröndjéből három havas, nevezetesen éjszakeről a Huszla, keletről az 1408 m. magas Osztra és délről a Schönborn-hegy látszik. Mind Zsdenován mind feljebb Zbun határában a gróf Schönborn-családnak jeles fűrészgérai és vízfogói vannak; Zbunon már a XVIII. században voltak derék vízgátok, mik azután 1802-ben és ismét 1871-ben megnagyobbítottak.

Zbun felett emelkedik az Unghból átjövő Polonina-Runa nevű havas, melynek tágas fensíkja jó legelőt nyújt, de az alatta levő tájt zordonná és rideggé teszi. A délre fekvő Pinyevölgy, valamint a Turjától Izvor, Olenya és Ploszko felé terjedő hegyek közt, mely utóbb nevezett két helységben híres savanyúvíz-források bugyognak, a táj szintén rideg. Legmagasabbak itt a Korna, a Nagy-és Kis-Visen; fentebb Vereczke körül emelkednek az 1311 m. magas Ruszki-Put, az 1327 m. m. Nad-Mencselom, a 1121 m. Vogyán, 1061 m. Trihotári, 883 m. Koszák, 1104 m. Siroki-Mencsel, 1405 m. Pekna-Huszla, 1307 m. Zelemenj, tovább nyugat felől a 858 m. m. Szinyák-hegy, melynek 385 m. magas völgyében az uradalmi sikerben dús szinyáki kénes fürdő díszlik; az 1292 m. Dsjurovi-Zsolob sat.

Mindezeknél azonban legérdekesebbek a felsővidék azon magaslatai, melyeket közönségesen havasoknak szoktunk nevezni. Ezek alatt azonban koránt sem értendők a szepesi, svajczi vagy tiroli alpesekhez hasonló bércek, mert míg ezek többnyire égbe nyúló, kopár s örökös hóval borított szikla-csoportozatokból, addig a mi havasaink szelíden emelkedő hegytömegekből állanak, miknek kétharmada óriási jávor-, juhar-, gyertyán-, bükk-, hárs-, körös-, fenyű- s számtalan egyéb terebélyes lombos fák és bokrokkal borított, míg $\frac{1}{3}$ -nyi erdőtlen gerinceiken és

és gömbölyüded tetőkön buja havasi növényzetű gyepezők terülnek el, mik ezer és ezer felhajtott marhának bő és igen táplálékony legelőt nyújtanak; a havasoknak a falukhoz közelebb eső részein levő réteket, mint Volócz és Hukliva felett, évente le is kaszálják s a gyűjtött szénát gallyakon vagy szánkán részint lehozzák, részint fent megetetik a juhokkal.

A Szolyvai- és Huklivai-néven ismert legmagasabb havasaink nyúlványai mindenfelé terjedvén, azok azután mind megannyi külön hegyeket és völgyeket képeznek, miért is e havasokon köd idején a legjártaabb tájismerő is könnyen eltéved s órákig eltévelyeg, míg váratlanul épen ott találja magát ismét, honnan néhány órával előbb kiindult. A nagy havasi tömeg legmagasabb pontja a Sztoj nevű bérez, mely 1679 méter magas s a szabolcsi síkságról is meglátható; a Hukliva feletti Nagyhegy (Veliki-Verch) 1598, a Plaj 1334, a Rjepczka 1212, a Szkaljanka 1254, a Zrenyova 1367, a Bileczka 909, az Ivlova 1112, a Gemba 1493, a Zsid-Magura 1519, a Hrab 1247 s a Kruhli 1243 m. m. csúcsok. A Sztoj ormát néhány homokkőszirt koronázza, honnan a kilátás az alatta elterülő végtelen tájra és alföldi rónára — valóban fejedelmi.

E havasok nyúlványai hajdan Borsova-hegység néven ismertettek s a Máramaros-megyében fekvő Keveczke-völgyig, sőt azontúl terjednek, négy mértföldnyi kietlen és teljesen lakatlan tért foglalván el, melyeken nyaranta most is csak pásztorok tanyáznak. A havasok kopasz gerinceiken és kúpdad tetőiken buja havasi gyepezők terülvén el, melyeken a felhajtott marha néhány hét alatt esodálatosan meghízik, azért e térek az oroszoktól Poloninának (mezőségnek) mondatnak s a bérlők által kedveltetnek, különben azonban roppant sivatagjain egyetlen falu, sőt lakóhely sem találtatik.

Ki e havasokat csak távolról, például a magas Sztoj bérezet a munkácsi Latoreza-hidról mint valamely remekműví képet tekinti, homályos fogalommal sem bírhat azon borzasztó nagyszerűségről, melylyel közelebről szemlélve bírnak. S épen azért eddig nem is igen látogattak idegenektől, holott megközelítésök nem csak kényelmes, hanem minden tekintetben élvezetes és tanulságos is.

Munkácsról, hol az éjszak-keleti vasút egyik szárnyvonalala végződik, jó kocsikon $2\frac{1}{2}$ óra alatt elérhető Szolyva vagy az innen $\frac{1}{4}$ órányira fekvő jól berendezett s 70 szobával ellátott Hársfalvi-fürdő, honnan lovon 3 óra alatt könnyen fel lehet menni a havasra. Nyárban akkép lehet

intézni a kirándulást, hogy délután kiindulván a fürdőből, az éjt akár a bérczhez már nem messze fekvő erdőben, melengető tűz mellett, akár az ott fellelhető juhásztanyáknál töltve, hajnal hasadtával elérjük a havas ormát.

Biztosítom a tisztelt olvasót, hogy az erdőben töltött ily éjszakát is oly élvezetesnek fogja találni, hogy arra gyakran fog kedvesen visszaemlékezni. Tudja a jó Isten, mi bűvszerű van a vadon erdőben, a lombkoszorúta sötétlő völgyben, melyen a madárdalon, a patak egyhangú csörgedezésén s a koronként a fák sudarai közt végig rohanó sóhajszerű zúgáson kívül más hangot alig hall a természet nagyságán elmerengő. . . . Én legalább rendkívüli gyönyört találok ily magányban, oly otthonosnak érzem magam a fák méla árnyékában, hogy szinte irigylem sorsát azoknak, kiket a végzet arra hivatott, hogy éltek ily helyen, távol a fondorkodó, alacsony lelkű, irigykedő emberek zajától töltsek

S mit mondjak azon élvezetről, midőn elérve a hegytetőt, mint valamely óriási színhelyről kezdjük nézni azt, mi millió évek óta naponként megszakíthatatlan következetességgel történik, s minek még is oly kevesen a szemlélői, t. i. a nap, az ég e királynőjének, felséges feltünését.

Tollam gyenge esetelni e je'netet, azon színváltozásokat, melyek a nap fényét megelőzik. Eleintén, midőn keleten még csak gyenge fehérség mutatja némileg azon pontot, melyről a nap föl fog jönni, sötét fátyol borítja a látó határt úgy, hogy alig lehet az alattunk fekvő bérczek sokaságából valamit kivenni; majd igen sötét-zöld színbe változik át minden, midőn a kelet felől fehérlő kör hovatovább fejlődni s pirosodni kezd; majd lángszerű sugarak látszanak kilövellni s a veres szín élénkül, mi a föld felületének színezetére is mindannyiszor hatást gyakorol; a sötét-zöldet a legszebb lilaszín váltja fel, hasonló a görög tűz fényéhez. Most a nap biborsugárai mindinkább tüzesedni kezdenek, elébb csak a kiálló bérczek tetejét világítván meg, míg a többi részek annál homályosabb árnyékban maradnak; majd a látó határ bérczhullámzatai fokkonkénti derülethez kezdenek föltünedezni s elébb tengerzöld, majd világos-zöld színt öltenek magukra; míg végre előbukkanván a ragyogó nap tüzes tekéje s elárasztván földünkre világosságát, minden természetes színében tűnik fel előttünk, kik elragadtatván e gyönyörű látvány által, mint valamely jeles színészt megéltjenezzük a napot. . .

Nagyszerű a kilátás a Sztoj tetejéről, száz és száz bérczekből álló hegycsoportozat tűnik szemeink elé, mely

sok mértföldnyi területen húzódik Galiczia és Máramaros felé, míg délről az beláthatatlan síkság le Debreczenig s nyugatról a lánghullámú bort termő Hegyaljáig terjed. Közvetlenül a Sztoj alatt a lombos erdők hova-tovább eltörpülnek s elmosódnak szemünk előtt úgy, hogy Munkács és Beregszász táján csak egyes sötét pontok jelölik a lapályos, ligetszerű erdőket, míg a völgyben a Latorca ezüst szalagként húzódik végig s távolról a Tisza villámlik föl. Munkács város háztömegei s a magas gúlaként álló munkácsi vár is csak parányi pontok tűnnek fel. Összeolvad, elvész minden a nagy 8—9 mértföldnyi távlatban. Összevéve azonban oly gyönyörű panorámát nyújt a néptelennek látszó s csendes látó határ, melyet nem egyhamar felejtünk s melynél bájosabbat én még a Tátra magas bérceiről, midőn ifjú koromban az ötvenes években a Lomniczi-csúcsot, Lengyel-nyerget s az óriás terjedelmű Királyhegyet bejártam, sem szemléltem.

Az itteni virány, mint mindenütt a homokkő képletén, havasali jellemű; sűrű, árnyas erdőkből, nedves hegyi gyepekből s általában buja növényzetből áll. A gyepezők itt hosszú szárú, sűrű tápláló fűvel fedve. A fűben itt-ott a hajszál és hajlongó magár feltűnik, valamint helyenként a nápicz- és tippanfélék; az illatos anyaméhfü, borsfü, a sáfrányszínű és havasi holgyomál, aranyvirágú gyűszű- és szőke kis harangvirágok; a szarvas perje, luzula, havasi szattyú, az üstökös virágú kajmacsor és kükörics. Föltűnök élénk színezetükkel az arnika aranyos csillagai, a különféle színű szegfű, csillagos gerebcsin, sikkantyú, mécsvirág, zsálya, esengetyűke, gerely és tarnics. A réteken itt-ott kéri a gyönyörű violaszínű sáfránfej, veres virágú mügefaj, rózsá-alakú harangvirág csomóba egyesített kékes virágokkal s a dákoska piros kalászaival stb. Főnebb apró zombokon az olaj-barna színű izlandi moh nő s a fekete és veres afonya (*Vaccinium myrtillus*) izletes bogdóival és mirtus-alakú leveleivel kínálkoznak a ruganyos földön lepihenő utasnak. Szóval a növényzet oly sokféle nemei díszlenek itt szüzsies szépségben és üdeségben, hogy a botanikus is igen háládatos térre talál. De a földtan-kedvelő is találhat tért a kutatásra, mennyiben a homokkővön kívül a palakőzet túlnyomó, mely kő belsejében mintegy fészekben rejlenek a máramarosi gyémánt név alatt ismeretes apró, fényes, csillámló jegőczők (*dragomitok*), melyek a kő elmállása után bontakoznak ki hüvelyökből s a hegyek oldalait a Huklivi-szoros alatt Vereteczón, Volócson, Dorosón, sőt Vereczkén még az utakat és folyók medreit

is nagy számban ellepik. — E tájbeli patakokban a pisztráng is tenyészik, valamint a rengeteg erdőségekben a vad különféle nemei, főleg a szarvas, őz, medve és vadsertés, melyekre a vadászatok különösen a nevezett grófi tulajdonos részéről a legnagyobb rendszerességgel intézettek.

A bereghmegyei havasok táján az ég alj zord, a tél hamar beköszön és sokáig tart. Október elején már hó borítja a magaslatokat s a kandallók régóta használtak, s mikor Munkács rónáin a tavasz már márczius végén tényleg beáll s a nap melengető sugárai a havat már többnyire megolvastják, addig Vereczke körül még folyvást vígan szánkáznak. De nyárban is itt gyakran s hirtelen változik a lég, főleg a gyakori éjszaka-nyugati szél van nagy hatással, mely különösen a napéj-egyenkor néha 3—4 napig orkáuként dühöng, élő fákat s épületeket halomra dönt s gyakran egész hegyoldal fáit gyökerestől feldönti, mely lejtőket azután Zalom vagy Zalomistyének (széltörés = Windbruch) neveznek az oroszok. Nyárban az ily szélvész szétriasztja a havasokon legelésző csordákat, melyek veszettként iramodnak az alantabb fekvő erdőkbe s önként menekülnek a sűrűbe. Ily fergeteg gyakran a nyár közepén is fagyfaló s ember és állatokra egyenlően veszélyes.

Általában véve megyénkben a légtünetek folytán a sík földön tiszta felhőtlen nap, a közép hegyeken esős s a magaslatokon havas időjárás a túlyomó. Így, míg 1857-ben Mezőkaszonyban 223 tiszta és csak 75 esős nap mellett 67 borús nap eső nélkül volt, addig ez arány Vereczke vidékén megfordítva áll, hol egy évre ha több nem, 270 esős és havas nap bizonyosan esik. Az ég alj a Rozgyilán túl és Munkács közt oly szembetűnő, hogy, midőn itt nyárban hideg eső beköszönt, akkor Zsdenova és Hukliva táján bizonyosan hó esik s télen is 6—7 foknyi különbség észlelhető. Köztudomású, hogy a hegyek és erdők inkább vonzák magokhoz a felhőket és szeleket mint a róna, azért itt több a hó, zápor és jégeső, valamint hogy a szelek is gyakortabban változnak mint a lapályon, hová tapasztalat szerint leginkább a déli szél szokott esőt hozni. — Őszkor és télen sűrű ködök borítják a tájakat, a bércekre s havasokra gyakran nyárban is oly sűrű köd borúl, mely két lépésnyire sem enged kilátást, mi azután nem egyszer okozta, hogy a havasokon otthonos ember is napokig tévedez s életével játszik. A zord időjárás miatt itt alig érik meg a rozs, a bab ritkán, a tengeri meg soha. A fűtermény a burgonya és zab.

Természetes, hogy ily viszonyok folytán a lakosság is észrevehetőleg elűt a megye más népeitől mind lakás, mind élet és szokásaik tekintetében. A helységek többnyire a hegyek lejtőin elszórtan álló faházakból állanak, melyeknek a terebélyes hársfák vagy fenyők árnyékában álló fatemplomok sajátlagos jelleget kölcsönöznek; a bejáratnál tornáczczal ellátott lakházak magas, meredek zsinde- vagy szalmafedéllel fődvék, hogy a hó és esőjáratnak jobban ellenállhassanak. Tehetősebb gazda magas kőalapra építi házát, mely alatt pinczeszerű kamarája van, míg a hosszú tornáczon különféle szereit tartja s nyáron az éjeket is itt tölti. Nagy súlyt fektetnek arra, hogy a határ két vége díszes feszülettel el legyen látva, melyeknek minél czifrább kiállításában azután versenyeznek. Itt-ott egy darab palaköböl kifaragott s kirívó színekkel befestett keresztet is láthatók már, melyek előtt az orosz már messziről leveszi a kalapját s hétszer vet keresztet magára. A pór foglalkozása földművelés, marhatenyésztés, favágás, usztatás és szállításból áll. A zord időt és telet azonban édes heverésben szokta tölteni a nélkül, hogy otthon valamely hasznot hozó mellékfoglalkozással röviditené a végtelen hoszúra nyúló napokat; a gondosabb nő azonban maga szövi szükségletét. A hegyes-bérczes tájnak tulajdonítható az, hogy a ruthén pór természetére nézve inkább középes mint magas, de csontos s könnyüded testalkatú, rugékony izmokkal, erős mellel s kitartó tüdővel; láttam 70 éves férfiakat, kik a havas tetejére könnyen, minden erőltetés nélkül felhaladtak. Sűrű hajuk, melyet hoszúra növesztenek, többnyire vereses-barna, de szőke és fekete is talál-tatik. Mélyen fekvő s messzelátó szemeik többnyire világos-szürkék vagy sárgás színűek s vastag szemöldöktől köröz-vék. Arczuk csontos, erős, a rokou szláv fajhoz hasonló. Szakállukat és bajuszokat borotválják s csak vén korokban meghagyják, vagy némileg megnyírbálják. A nők is inkább zömök, erős, mint nyúlánk karesú természetűek; de mellök sokaknál rendkívül terjedelmes, úgy vállaik is feltűnően szélesek. A nők hajzata erős, sűrű s hosszú farkocsaik vastagságát sok úri hölgy megirigyelné. Lelkületekre nézve a ruthének nyugodt, jószívű s szolgálatra kész emberek, kik a koldust, ki Isten nevében jár házról házra, megemberelik, behívják, leültetik, megmelegítik s liszttel vagy egyéb alamizsnával ellátva, elbocsátják; idegenek iránt barátsággal s a szegényebbek s nyomorúltak iránt szánalommal viseltetnek. A bizalmat nyíltszívű-séggel viszonzozzák ugyan, ajkaik hamar megnyílnak s

bajaikat, sérelmeiket könnyen kitárják; de azért kételkedők s ügyes-bajos dolgaikban bizalmatlanok, a hazudozást, ámtítást ilyenkor nem tartván vétéknek. Ok különben kedélyesek, tréfára, dévajkodásra hajlandók; nem merengők és búsongók s elkeseredésből ritkán vetemednek öngyilkosságra. A szeszes italokat szeretik s ez természetök egyik fő rossz vonása. A gyakori lerészegedéstől sem iszonyodik, az ünnepeket, vásárlásokat, torokat, kereszteléseket, menyegzőt s egyéb kiválóbb mozzanatokat pedig rendessen ivással, áldomással megünnepli. Ha lerészegszik, danol vagy sír, társának nyakába borúl s csókolózik; nem kötekedő, czivodást ritkán kezd s ha épen összevész valakivel, inkább csak hajba kap és csakhamar ismét kibékül. A zsémbes férj azonban ilyenkor könnyen belebotlik nejébe s régi hibáját szemére vetvén, jól eldöngeti, a minthogy a pórnök csakis akkor van meggyőződve férje szeretetéről, ha néha-néha megütlegeli. Gyilkosságra vagy nagyobb bűntény elkövetésére azonban ritkán ragadtatik el.

Az orosz szereti az erdőt, hegyet, bérczet; azért kész napokig elidőzni a távoli hegyi kaszálóin, különösen szénatakarításnál, mi nálók a szüreti mulatozást pótolja. Szeret jártában -keltében tüzet rakni s annak lángjánál sütkörészni vagy pipáját izzasztani s szénnel gyujtogatni. Osi vallásához is híven és vakon ragaszkodik; mit hit dolgában papja mond, azt szentnek tartja. Az oroszok a tömérdek bűjtöket szigorúan megtartják s annak megszegését legnagyobb bűnnek tartják; sőt oly szigorúak e tekintetben magok iránt, hogy például a János fővételi bűjtben ételül mitsem vennének be olyat, minek feje volt, például káposztát vagy gombát, sőt még tálból sem esznek akkor a történeti összefüggés miatt, tálon hozatván be János feje egykor. Különben szeretik, ha papjok vendégszerető s ha előkelő idegenek s urak által megbecsültetik s meglátogattatik; ez által, úgy vélik, a községre is háramlik némi fényes dicsőség. Egykori elhagyatottsága okozza azt is, hogy a verchovínai nép most is folyvást nem csak alkalmi különös szertartásaihoz és ősi szokásaihoz, hanem minden felvilágosítást mellőzve, ősi babonáihoz is híven és hamisítatlanul ragaszkodik. E nélkül ridegnek, egyöntetűnek találná az életet, mely új állapot vég veszélyt, elháríthatatlan pusztulást és elszegényedést eredményezne.

Messze vezetne czikkem, ha ünnepi s alkalmi szokásaikat s megrögzött babonáikat itt ecsetelni akarnám, azért mellőzve most azok felsorolását, szűk ethnographiai rajzom kiegészítéséül még csak azt említem meg a szepességi s

más vidéki kárpátalji ruthenekével való összehasonlítás tekintetéből, hogy a bereghi verchovinai lakók öltözéke sajátságos s teljesen eltér az alsóbb vidékeken lakó hitsorsosaikétól. A férfiak ugyan is széles kalapot vagy báránybőr-kucsmát viselnek, itt-ott veres gyapos zsinórral átkötve, melynek gombos végei hátul lelógnak, hosszú hajukkal összevegyülve, melyet minden ünnep s vasárnap márcziusi vajjal jól kikennek. A ránczos ing gallértalan s hátul van a nyitja, nyakravalót a pór nem ismer. Az ing felett lóg baloldal felől a bőrből vagy szőrből készült tarisznya, melyet sohasem tesz le, még betegség, alvás, munka vagy táncz közben sem, s melyben apró szükségleteit tartja. Derekat keskeny, csattos szíj veszi körül, mely gyakran rézgombokkal van ékítve. Az ing fölé egy daróczból készült újjast húz; magyar szabású nadrágja (holosnye) is eszövetből készült; vállára fekete vagy fehér, fürtös rövid gubát (petek) kanyarít, mely hátul sokkal hosszabb, mint e'öl; lábait télen nyáron bocskor fedi.

A nők s leányok öltözéke sokkal díszesebb, főleg ünnep s vasárnapokon, vigalom vagy vásár alkalmával. A férjes nő fején egy búb, azaz abroncsra feszített zacskó emelkedik, melyről hátul czipőig érő kilencz szalag lóg le; e fejkötő csepicz vagy csepák-nak neveztetik, azon bojtos zsinor pedig zaplitki-nak, melyet két tekeresbe font zsiros hajába fon s hátul derekához veres övvel leköti, a varkocsokba különben sárga, zöld s veres szalagokat is szoktak fonní. A nők fehér homlokszalogot is viselnek s fejükön ily kendőt. Nyakán jókora súlyú üveggránátot hord, mely rézgombokkal, sárga érmeikkel s keresztzekkel van feldíszítve s mely sajátságos nyakék monisztya tá-nak hivatik; e gránát mindíg 10—15-szörös. Derekáig érő házi vászonból vagy patyolatból készült inge vállain s mellén különféle színű s alakú cifrákkal hímezett, ugyan így van díszítve a kézelő is, melyről bő fodrok lógnak le. A himzés kereszt, körded vagy virágalakú s többnyire kék és veres színű. Szoknyája hasonlóúl fehér patyolat vagy házi vászon s főleg hátul száz ránczú, alja öt sorban kivarrott s tarkán himzett. Nyárban mezítláb lépdegel e havasi nympa, míg télben szőrlábtübe illeszti lábait s arra bocskort húz, melyet fekete szőrszalaggal erősít láb-szárához; most azonban már csizmát, néha épen piros színűt is hordanak már.

Övébe rézsodrony-lánczon függő kulcsokat akaszt s egy díszesen kivart sallangos bőrszacskót. Kötény (katrineza) egy kirívó színű virágos kendő; újjai pedig ragyog-

nak a kigyóalakú rézgyűrűktől. Kedvelik a pirosítót is s alkalmilag nem fukarkodnak vele. Fejkötőjük sokban hasonlít a nagy-oroszországi pórnők csapkái-hoz.

A hűbéri viszony megszűnte óta e nép anyagilag hová -tovább süllyedt, holott némi iparkodás és okszerű gazdálkodás mellett terjedelmes birtokán kényelmes életet folytathatna.

A hegyvidéki népek közt élő mondák közül csak azt az egyet akarom itt megemlíteni, mely azt tartja, hogy a Kárpát-hegység s az alatta elterülő erdőség felett két isten uralkodik, kik magok közt a birodalmat s így az abban tenyésző állatokat is megosztván, azokat ez okból külön sajátlagos jegyeikkel ellátták. S valóban tapasztalt vadászok állítása szerint az itteni vadak, jelesen a szarvasok és őzek fülein két különböző jelek észlelhetők; némelyikén ugyanis (∇) háromszögű, másokén ($\langle \rangle$) dülényes (rhombus) horpodás látszik, mi kétségtelen az elterjedt monda keletkezésére adott alkalmat.

Saját népdalaiban és közmondásaiban is gazdag a szlávajkú lakosság, melyek gyermekről gyermekre átszármaznak. Vallásosságuk ezekben is nyilatkozik, egyik szokásosabb közmondása azt tartván: „Per Boha nye do poroha“, azaz magyarul: Isten nélkül a küszöbig se!